

ЧД-252/11

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ПОСЕБНА ИЗДАЊА

КЊИГА ССССХХV

ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ

КЊИГА 11

ФЕХИМ БАЈРАКТАРЕВИЋ

ПРЕГРШТ НАРОДНИХ ПЕСАМА
ИЗ БОСАНСКОГ СКОПЉА

БЕОГРАД
1960

ФЕХИМ БАЈРАКТАРЕВИЋ

**ПРЕГЛЕД НАРОДНИХ ПЕСАМА
ИЗ БОСАНСКОГ СКОПЉА**

ACADÉMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

MONOGRAPHIES

Tome CCCXXXV

INSTITUT D' ETHNOGRAPHIE

N° 11

FEHIM BAJRAKTAREVIĆ

UNE DOUZAINE DE CHANSONS POPULAIRES
PROVENANT DE SKOPLJE EN BOSNIE

Accepté à la IV Séance, du 17-V-1960, de la Classe des Sciences sociales

Rédacteur

BORIVOJE DROBNJAKOVIĆ

Membre correspondant de l'Académie

Directeur de l'Institut d'Ethnographie

BEOGRAD

1960

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ПОСЕБНА ИЗДАЊА

КЊИГА СССХХХV

ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ

КЊИГА 11

ФЕХИМ БАЈРАКТАРЕВИЋ

ПРЕГРШТ НАРОДНИХ ПЕСАМА
ИЗ БОСАНСКОГ СКОПЉА

Примљено на IV скупу, од 17-V-1960, Одељења друштвених наука

Уредник

Дописник *БОРИВОЈЕ ДРОБЊАКОВИЋ*

Директор Етнографског института

ИЗДАВАЧКА УСТАНОВА

Научно дело

БЕОГРАД

1960

БИБЛИОТЕКА
ГЕОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА
СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ НАУКА
И. Бр. 9837

Географски институт Српске академије наука

ПОСРБНА НАДЛАЗА

Београд, Србија

ГЕОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА

И. Бр. 9837

Географски институт

ГЕОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА
СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ НАУКА

Географски институт Српске академије наука

Географски институт

ГЕОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА

И. Бр. 9837

Слог: Издавачке установе „Научно дело“, Београд, ул. Вука Караџића бр. 5
Штампа и повез: Графичког предузећа „Академија“, Београд, Космајска бр. 28

САДРЖАЈ

	Страна
УВОД	1— 6
ТЕКСТ ПЕСАМА	1—13
Девојка преварила момка 7. — Погибија Шећер-Салихаге и смрт Џевахир госпоје 7. — Дилбер Мандалина 8. — Како сестра чува брата 9. — Место оца ћерка води војску 9. — Мехмед беговица 11. — Нећу плавушу 11. — Девојачка клетва 11. — Бура и југовина 12. — Смрт Гонце Сулејмана 12. — Сестра препознала брата 12. — Же- нидба Гонце Мухамеда 13.	
НАПОМЕНЕ УЗ ПЕСМЕ	14—26
ЛИТЕРАТУРА И СКРАЋЕНИЦЕ	27
RÉSUMÉ: Une douzaine de chansons populaires provenant de Skoplje en Bosnie	28

INTERNAL

1942

RECEIVED THE OFFICE OF THE
DIRECTOR OF THE BUREAU OF
INVESTIGATION
WASHINGTON, D. C.
JAN 15 1942

INTERNAL SECURITY - R

RECEIVED THE OFFICE OF THE
DIRECTOR OF THE BUREAU OF
INVESTIGATION
WASHINGTON, D. C.
JAN 15 1942

1. УВОД

Ове сам песме забележио од старе мајке мога оца коју смо сви звали Нана, па су то по томе стварно Нанине песме, и то би им могао бити краћи назив и наслов. После ране смрти моје матере (1903), ја сам као оснивач, као гимназиста и допније кроз неких петнаест година проводио летње ферије код Нане, у очеву родном месту, у Горњем Вакуфу који је, према ондашњим називима, био само „испостава“ (експозитура) котара Бугојна у окружју травничком (Травник). Како сам ја, највише захваљујући посетама мојој матери неке Дервише хануме, старе девојке која је знала и казивала нам многе народне песме, одмала заволео народне умотворине, чим сам опазио да и Нана зна неке песме, приволео сам је да, с времена на време, забележим по коју, и две су брзо затим, већ 1905, објављене у *Beharu*. Та добра душа која ми је у оно доба замењивала мајку и њену нежност, имала је девојачко име Едџба (обично Дџба) Манџић, рођена је убрзо после 1820 године у Оџаку, местанцету (селу) између Бугојна и Горњег Вакуфа, где су ондашње рушевине велике беговске куле Сулејманпашећа потсећале на доба када је, како се прича и зна (ср. Башагићеве *Znamenite Bosance i Hercegovce u Turskoj carevini*, стр. 72), из тог малог Оџака потекло неколико царских паша и везира. У оно доба кад сам ја бележио њене песме, Нана је имала преко осамдесет година, али не само тада него све до своје смрти (2. V. 1919), дакле у својој 97 или 98 години живота, она је била здрава, бистра и паметна жена.

Ово и нехотице опомиње, бар донекле, на познату чињеницу да и већина македонских народних песама, нарочито Верковићевих, затим већи део наших женских у збиркама од Андрића, Курта и других потиче од казивача девојака и жена (код Курта све песме су од његове мајке). Код моје Нане треба истаћи и то да је и по средини из које је потекла као и по својој дубокој старости, донекле и неписмености била баш као створена за памћење и казивање овде забележених песама. Поред тога, како је читав живот провела у једном забаченом крају, далеко од железничког промета и без градске примесе, и њен језик је остао чист и непокарен, што се такође лепо види у њеним песмама.

Како у оно доба у Горњем Вакуфу и уопште у тим крајевима нико није друкчије говорио него икавски, тако су и све Нанине песме на том наречју; тек по потреби стиха (десетерца, само једном тринаестерца) пробија каткада јекавштина. У осталом, познато је да су и

Куртове песме (из Мостара) све икавске, јер тамо и католици и муслимани — као и у Горњем Вакуфу где православних уопште није било — тако говоре (Куртов Предговор, стр. 13). У вези с тим односно с говором певача-казивача, муслимана из босанске Крајине, од којих је Ј. Марјановић забележио толики број (јуначких) песама, јасно је да је њихово наречје претежно икавштина с којом се „ијекавштина бори“ (М. Хрв., књ. III, предговор стр. LIV, где он то сам истиче). Даље, из сличног и разумљивог разлога су многе песме у обе Андрићеве књиге (I и II) такође икавске. Онда, из сличних језичко-географских разлога, и неколико Вукових песама за које он сам вели да су „из Сиња (у Далмацији)“, јесу у икавштини, и то у првој књизи бројеви 342, 742 и 748, у другој бр. 95, а у трећој бр. 77 и 84. Узгред речено, прве две песме, због својих особина, одабране су и за Максимовићев *Песнички зборник* (стр. 330, односно 329), и штампане, наравно као и у Вука, икавштином.

За правдање икавштине у Наниним песмама све ово, заправо, није било потребно, јер се зна да народне песме треба бележити онако како их чујемо, али с обзиром на то да оне које су већ обајављене (X—XII) садрже, погрешно и нетачно, јекавски говор, а овде су све у икавштини, није на одмет потсетити на то да је у сличним приликама тако поступљено и у нашим другим, чак и најпознатијим збиркама народних песама.

Већ по спољашњем обиму одмах се види да Нанине песме нису јуначке него више женске, још боље, т.зв. варошке; пре свега, оне немају ни дужине јуначких песама које могу бројити и по 3—4.000 а просечно имају близу хиљаду стихова (тачно 873 стиха; сравни Марјановић, књ. III, стр. XI), јер најдужа Нанина (V: „Место оца ћерка води војску“) има само 134 стиха, а најкраћа (IX: „Бура и југовина“) свега 5 стихова! Умерени обим ових варошких песама још више пада у очи кад видимо да свих дванаест њих има само 673 стиха, дакле много мање него што износи тачан просечан број (873) једне једине јуначке песме. Иначе, у метричком погледу, све имају десетерац сем једанаесте („Сестра препознала брата“) која је у тринаестерцу с цезуром после осмог слога (поближе у напомени уз ову песму).

По садржини, готово све Нанине песме се могу означити као муслиманске: тај назив им припада и по особама (именима) које се опевају, и по догађајима и средини који се у њима приказују, а донекле и према обилу оријенталних речи; у вези с тим, тј. као муслиманске, ове песме највише потсећају на Куртове које су такође варошке-женске, из исте верске, приближно и географске, чак и језичке (икавске) средине. Једино трећа песма („Дилбер Мандалина“), ако узмемо исто мерило, изишла би као мешовита ако не чак и „хришћанска“ (главна јунакиња и жртва је хришћанка, онда Ђуро провидур, бан каурин, банска средина), а девета („Бура и југовина“), као песма о природи, с извесном шаљиво-подругљивом жицом, могла би се означити као нека средина, као „неутрална“.

Међутим, тешко би било рећи да муслиманске песме обрађују сасвим друге мотиве него немуслиманске, разлика између обе врсте је више спољашње него садржајне природе, тако, на пример, не само у

муслиманским песмама него и у онима из источних крајева налазимо више муслиманских („турских“) имена, верских узвика (у Курта често: „Раббум Аллах!“) и оријенталних речи, а на Западу (у Истри, Горњем Приморју, на јадранским острвима, итд.) више хришћанско-католичких елемената (покрштавање отетих „Туркиња“, зазивање Јесуса и Марије) и доста талијанских речи. Даље, муслиманске песме више одражавају прилике под Турцима (на пример: алајбег, заимбег, уопште ондашњи феудални систем, и сл.), а друге су више огледало млетачке или аустријске управе, али у самим мотивима тешко да има знатније разлике између њих. То се јасно примећује и код Наниних песама: и њихова унутарња, садржајна страна садржи доста сличности и варијанти са песмама у другим збиркама, као што ће се поближе видети у напоменама уз поједине песме.

Ово је још један знак како је готово немогуће наћи песму која не би имала више или мање сличних варијанти, чак и дублета. Ако идемо у овом правцу даље доћићемо до тврђења да нигде нема сасвим истих народних песама, чак да ни исти певач, истог дана, не казује песму сасвим онако како је то учинио први пут (Андрић II, стр. VIII, налази потврду за ово и у Мурковим фонографским студијама). С друге стране, уколико се у Наниним песмама појављује друга обрада истог мотива као рецимо у Андрића или у *Istarskim narodnim pjesmama*, или иначе, важно је и то као доказ да исте песме и мотиви живе и у много удаљенијим крајевима (у овом случају, на далматинским острвима и у Истри).

За бољи стварни, историски и географски преглед мотива у нашим народним песмама ми још увек немамо — бар колико ја знам — једног индекса-списка мотива какав постоји, на пример, за приповетке, од А. Aarne-а (*Register der Märchentypen*, F. F. Communicationis No. 3, Helsinki 1910), односно доцније и у бољем облику, од истог Финца и Thompsona (*The Types of the Folktale*, F.F.C. No. 74 од 1928), и од пре неколико година (1953) од истог Thompsona врло корисни *Motif-Index of Folk-Literature*; колико постојање сличних регистара помаже изучавању типологије народних приповедака и на једном ужем терену види се и по великој књизи од Еберхарда и Боратава (*Typen türkischer Volksmärchen*, Wiesbaden 1953), приликом чијег приказа (*Prilozi za orijentalnu filologiju . . .*, Sarajevo 1954/55, књ. V., стр. 341) ја сам баш указао и на то колико ово дело (чији Индекс мотива обухвата 77 страна) може бити од користи и за изучавање наших народних приповетки и бајки. Једну малу накнаду за овај наш недостатак даје Никола Андрић, чије су обе књиге женских народних песама уређене бар донекле по мотивима, односно што су и наслови песама (нарочито у II књизи) обично стављани према мотиву који у њима превладава па често и здружени, напр. у поменутој књизи број 30 „Сестра препознаје брата“ и бр. 31 „Сријемска баница“; или бр. 59 „Ништа не остаје скривено“ и бр. 60 „Два се драга на ливади љубе“; или бр. 110 „Враголосто момче“ и бр. 111 „Утекоше момци мед дјевојке“.

Али, како рекосмо, ово је само мала накнада и помоћ у недостатку правог индекса мотива. Тражимо ли, на пример, мотив о к р а ђ и д е ц е

(обично ради откупа из ропства, као у Вука III, бр. 57, стих 77 и даље; сравни и Марјановића, књ. III, сатр. XLVII), или о м а ј ч и н у с р ц у које је син, на женино наваливање, на ножу извадио и у цепу носио, али му (кад је коњ поклекнуо) испало па то срце ипак проговара како само мајчина љубав може:

„Уби л' ми се, храно матерна?

„Уби л' ми се, срце материно?“

(Андрић I, бр. 146, стих 70 и 71), — тешко нам је знати и наћи где се први мотив још налази у којој народној песми, односно да ли се оно друго или слично место налази још негде, мада мене лично потсећа на једну Матерлинкову песму.

Иначе, ако бисмо по садржини хтели груписати Нанине песме, могли бисмо разликовати три следеће бројно неједнаке скупине. У прву групу би спадала као песма о природним појавама само „Бура и југовина“ (бр. IX), друга група би се могла карактерисати као полуисториска, јер помиње банове, паше, капетане, тимариоте, царева сестрића, јаничаре, кизларагу, травничког Али пашу (везира) и разне друге личности и појаве из историје под Турцима, али доста магловито и неодређено као што је већ обичај у народним песмама све и кад почивају на некој историској или бар квази-историској подлози; овој другој групи песама може се прибројити ништа мање него читава половина овога прегршта, и то бројеви III („Дилбер Мандалина“), IV („Како сестра чува брата“), V („Место оца ћерка води војску“), X („Смрт Гонце-Сулејмана“), XI („Сестра препознаје брата“) и XII („Женидба Гонце-Мухамеда“). У преосталих пет песама превлађује једна општељудска, вечито млада тема: љубав; на њу се своди и кад девојка вара момка (I), и кад љубавници несретно свршавају (II), и кад љубомором изазвани муж у наглости убија невину жену (VI), и кад се момак, поред свих датих јој поклона, одриче плавуше (VII), и кад се врши љубљење „на ливади“ па се за то сазна (VIII).

За ових дванаест песама са тако разноврсном садржином није се, наравно, могао ни покушати неки х р о н о л о ш к и ред кога се држао Вук (али само код јуначких песама, делећи их на најстарија, средња и новија времена; женске је груписао по врстама), или Андрић, који их је ређао, бар колико је могуће било, по старини, или В.М. Јовановић чија је лепа антологија распоређена по хронолошким епохама. Мада хронолошки ред често има својих добрих страна па је код нас (и иначе) доста уобичајен, ипак га се једна скорашња збирка (Загреб 1951) од 114 песама, под насловом *Hrvatske narodne balade i romance* изричито одриче; њен састављач Олинко Делорко чак мисли (стр. 186) да тиме избегава — како каже — монотонију већине збирака и ређа своје песме по садржајној и метричкој разноликости. Овакав начин издавања песама не треба одмах искључити, али је он ипак доста субјективан, произвољан, чак и ризикантан, јер оваква „уметничка оркестрација“ (како је Скерлић у своје време назвао *Антологију новије српске лирике*) ипак претпоставља, иако у мањој мери, критичке способности Богдана По-

повића односно онакве какве је његов светли пример Полгрев (Pai-grave) показао код Енглеза при састављању своје *Златне ризнице*.

Како у мом случају хронолошки ред није уопште долазио у обзир а тако ни покушај макакве у м е т н и ч к е оркестрације за тако мали број н а р о д н и х песама, ја сам поређао песме углавном онако како сам их био забележио, а уколико тај распоред није вређао мој укус и осећање, ја сам га и коначно задржао. Међутим, није искључено да је на мој коначни избор распореда деловала некадашња лектира индских (санскртских) драма у којима крај не сме бити сувише жалостан него мора помирљиво завршавати, или свеже сећање да ни Американци не воле представе и филмове са трагичним завршетком. Једном речју, усвојени распоред песама углавном одговара поменутиим захтевима: почињу тиме како девојка вара момка, наставља жалоснијим и трагичним случајевима, па преко неутралних и неузбудљивих уметака које прекида поново песма у којој мати жртвује сина а пред крај прате тринаестерци о сретном препознавању брата и сестре, завршава весело женидбом једног силовитог момка.

Како је већ у почетку кратко речено, неке од ових песама су још подавно објављене: то су бројеви X, XI и XII, испод чијег текста је и овде означено место и датум (година) тога објављивања. Међутим, часописи у којима су те песме пре педесет и више година штампане, јако су неприступачни у свим крајевима изван Босне и Херцеговине, што се види и по томе да неке доцније наше збирке или публикације (напр. Рајићево *Narodno blago* од 1923; *Behar* X од 1910) и не помињу те песме, мада би им оне претстављале добре варијанте и паралеле (ср. ноте уз X). Другим речима, за неке наше састављаче народних песама то значи као да нису ни објављене. Поред тога, што је такође важно, штампане песме нису онакве какве су забележене: негде (као у *Beharu* V (1904/5), стр. 127) цели стихови су испуштени, понешто је измењено а свуда је — противно језику казивачице — јекавштина спроведена. Сем тога, овим објављивањем, те песме сада чине извесну целину скопљанских песама, а овде се дају још и са научним напоменама и објашњењем оријенталних речи. Све ово а и чињеница да су муслиманске женске и варошке песме врло слабо познате и доста ретко објављиване (углавном Курт и нешто Андрић у обе књиге из рукописних збирки од Башагића и Наметка, док је Херман узимао само мусл. јуначке) оправдава њихову поновну, групну појаву овом приликом.

У вези с оним што је напред само наговештено о талијанским односно оријенталним речима у извесним народним песмама, треба рећи нешто поближе и о томе. Као што многи од нас, поготову они који нису учили талијански, не могу разумети разне речи у истарским народним песмама (као банда, он бати, он бушава, фацол, он ферма, фунештра, камара, кантати, колајна, он паса, шкур, итд.), или у онима из Далмације и с разних јадранских острва (код Андрића: она кала, кантур, парон, планта, рива, спенза, итд.), и иначе, па им је потребан тумач (што стварно *Istarske narodne pjesme* и имају при крају књиге, а Андрић испод линије), тако је код муслиманских песама неопходно објашњење источњачких речи, као што се налази, например, код Марјановића

(књ. III, стр. 617—672), код Курта (стр. 203—233), код Милаковића (*Naša pjesma*, књ. II, стр. 717—723), итд. Како су и Нанине песме претежно муслиманске, то вреди и за њихово боље разумевање, и незгодно би било издати их без тумача тих речи.

Међутим, сада треба узети и један други моменат у обзир: није довољно дати само објашњење да се смисао којег места или речи разуме него, у вези са новим могућностима и напретком, наука сада тражи да се означи односно утврди и право порекло њихово (арапско, персиско, турско, итд.), мада смо их углавном примили преко Турака. Сад би свакако неопростиво било да се арапска реч *bejâz* која значи „бео“ тумачи као „црн“ (Андрић I, бр. 131, стих 24) или — као што сам нашао у једној познатој збирци — да састављач каже да не зна шта је марифет а то има чак и Ристић и Кангрин Речник! Сада би исто тако незгодно и сасвим погрешно било да се готово све оријенталне речи, без икакве резерве и објашњења, означавају као турске, а оне су само дошле из доба турске вековне владавине и управе у нашим земљама, мада су их уистину и сами Турци в е њ и н о м индиректно, преко Селџука, примили од Персијанаца, а ови још раније од Арапа, међутим то се ипак десило у једној, иначе врло корисној антологији народних песама. Из свега јасно произилази да је овде потребна стручна помоћ оријенталисте, и то тим пре што има случајева где порекло и значење нису беспрекорно и сложно утврђени.

На концу треба нагласити: што се као з а ј е д н и ч к о односило на целу прегршт скопљанских песама то је овде обрађено и истакнуто, а сви детаљи који се тичу појединих песама нашли су места у напоменама које следе иза њих.

2. ТЕКСТ ПЕСАМА

I

Девојка њеварила момка

Сунце зајде за Невен за гору,
 За бијеле Ђерзелеза дворе,
 У том двору капи воде нема.
 Молиле се четири невесте,
 Молиле се за'ве неудане: 5
 „Хајде, за'во, за гору на воду!“
 Једна даје местве и папуче,
 Друга даје бисер и дукате,
 Трећа даје дибу и кадифу,
 А четврта крмзи хаспуриљу. 10
 Оде за'ва за гору на воду.
 Кад је дошла за гору на воду,
 Ал' за гором Соко Салихага:
 Бритком њордом хладну воду миша. 15
 Њему вели гиздава дивојка:
 „Одмакни се, Соко Салихага,
 Да наточим студене водиче!“
 Њојзи вели Соко Салихага:
 „А Бога ти, скоро доведена,
 Јеси л' близу Ђерзелеза двора, 20
 Је л' с' удала Ђерзелеза сека?“
 „Јесам близу Ђерзелеза двора,
 Ниј' с'удала Ђерзелеза сека!“
 Отпрати је Соко Салихага,
 Пратио је преко горе црне, 25
 Отпрати је до бијела двора,
 Па се маши руком за џепове,
 Извади јој сто жутих дуката:
 „Селам ћеш ми Ђерзелеза секи!“
 Кад је дошла двору бијеломе, 30
 Њему вели гиздава дивојка:
 „Хвала теби, Соко Салихага,
 Кад си мене довле допратио!
 Није ово скоро доведена,
 Већ је ово Ђерзелеза сека!“ 35
 Он се плесну руком по колину
 Мор мућеллеф пуче на колину
 И четврте бурме на прстима:
 „Вараше ме и власи и Турци,
 Нико мене приварит' не може 40
 Осим једна хајинин дивојка!“

II

Погибија Шећер-Салихаге и смрти Џевахир-госпоје

Лов ловио Шећер-Салихага
 Испод биле куле Атлагића,
 Гледало га девет Атлагића
 С куле-ћопка са демир пенџера,
 Дозивали Кумрију робинју: 5
 „Кумријце, по Богу сестрице,
 Хајде реци Шећер-Салихаги:
 „Шећер-Салко, весела ти мајка,
 Селам ти је Џевахир-госпоја,
 Да нам ноћас билој кули дојдеш, 10
 Немој ићи кули на пенџере,
 Веће хајде на кулинска врата,
 Кула ће ти отворена бити!“
 Оде њему Кумрија робинја:
 „Шећер-Салко, весела ти мајка, 15
 Селам ти је Џевахир-госпоја,
 Да нам ноћас билој кули дојдеш,
 Немој ићи кули на пенџере,
 Веће хајде на кулинска врата,
 Кула ће ти отворена бити!“ 20
 Кад то чује Шећер-Салихага,
 Он се маши руком у џепове,
 Извади јој сто жутих дуката:
 „На то теби, Кумријо робинју,
 Ако Бог да те истина буде, 25
 Донићу ти дибу у ћагегу!“
 Те он иђе билом двору своме,
 Па говори остарилој мајци:
 „А Бога ти, остарила мајко,
 Спремај мени господску вечеру 30
 Довешћу ти Џехву на вечеру!“
 Кад се мрка ноћца уноћала,
 Тад он иђе кули Атлагића,
 Он не иде кули на пенџере,
 Веће махом на кулинска врата. 35
 Кула му је отворена била,
 Кад унишћу у бијелу кулу,
 Дочека га до девет ножева
 И десети ханџар Мустајбегов:
 Мртав паде, жалосна му мајка, 40

А Цехве му дома не бијаше,
 Већ у тезе френги кумаш везе.
 Па је она чудан сан уснила
 Гди јој соко у кулу улети,
 Как' улети, веће не излети. 45
 Док ј' у јутро био дан осван'о,
 Она лети двору бијеломе,
 Кад ј' унишла на авлинска врата,
 Ал' Кумрија на авлији бише.
 Она пере кржаве хаљине, 50
 Њојзи вели Цевахир-госпоја:
 „Кумријице, по Богу сестрице,
 Чије переш кржаве хаљине?“
 „Стар'ји ти се братац поризао,
 Млађем брату калем заризујућ“ 55
 Кад ј' унишла у високу кулу,
 До кошћица у крв угазила.
 Она лети уз високу кулу,
 Па отвара саштијан сепете,
 Она вади свилене гајтане 60
 И одлети у зелену башчу,
 Обиси се о жутој наранчи.
 Она мисли то не види нико,
 Ал' то види мујезин с џамије,
 Па повика танко гласовито: 65
 „На ноге се, девет Атлагића,
 Обиси се Цевахир-госпоја!“
 Тад полети девет Атлагића,
 Они лете у зелену башчу,
 Исикоше свилене гајтане, 70
 Липу Цехву земљи окреташе,
 Не би ли се Цехва повратила:
 Умр' Цехва, жалосна јој мајка!

III

Дилбер Мандалина

Сан уснила дилбер-Мандалина
 Гди сјај-мисец паде на пољане,
 Гди изајде крвава Даница
 И још код ње двоје Даничади. 5
 Тога санка ником не казује,
 Док не свану и сунце не грану.
 Кад свануло и грануло сунце
 Она иђе Ђури провидуре,
 Она њему тако санак каже. 10
 Њојзи вели Ђуре провидуре:
 „Камо срећа да смо т'укопали,
 Да нам ниси тог уснила санка!
 Што сјај-мисец паде на пољане,
 То ће с бана пасти руса глава;
 Што изајде крвава Даница, 15
 То ћеш млада остат' удовица;
 Што је код ње двоје Даничади,
 То је твоје двоје сирочади!“
 Она оде, каже бану каурину.
 Њојзи вели бане каурине: 20
 „Камо срећа да смо т' укопали,
 Да нам ниси тог уснила санка!“

Истом они у ријечи бише,
 А кад хрупи пашин чадорџија,
 Па он сиде чадор попињати, 25
 Њему вели бане каурине:
 „Хајд отален, пашин чадорџија,
 Колико је под небом орлова,
 Онлик' имам оправних топова;
 Ако топу живу ватру дадем, 30
 Дигнуће те небу под облаке!“
 Њему вели пашин чадорџија:
 „Не будали, каурине бане,
 И мене је сила потирала!“
 Истом они у ричи бијаху,
 Ал' навали силовита војска. 35
 Ал' говори бане каурине:
 „Дај ми изун, пашо господине,
 Да изиђем да ти дадем кључе!“
 Њему вели паша господине: 40
 „Хајд излази, бане каурине!“
 Па му даде свога хердоглију
 И са њиме и велин њехају,
 Да их прате преко поља равна. 45
 Кад то види момче хердоглинче,
 Он удара руком го хардову:
 „Давор пусто у хардову вино,
 Нисам тебе мислио пратити,
 Већ мислио у граду попити!“
 Из хардова нешто проговара: 50
 „Није ово у хардову вино,
 Већ су ово сужњи преневољни.
 Кад каури Хливно поробили,
 Двоје мале дице заробили:
 Бег-Ајкуну од три годиннице, 55
 Сејидина од седам година,
 Па сад га је брада обујала!“
 Кад то чује момче хердоглинче,
 Ради момче закухати кавгу:
 Он сехвати дилбер Мандалини, 60
 Хвата јој се руком у нидарца.
 Њему вели бане каурине:
 „Себи руке, момче хердоглинче,
 Остаће ти при нидрима клете!“
 Махну њордом, осиче му главу. 65
 Кад то види и велин њехаја,
 Махну њордом, сиче бану главу.
 Па поврати дилбер Мандалину
 И још оне сужње преневољне.
 Па је води паша господину, 70
 Њојзи вели паша господине:
 „Пројди амо, дилбер Мандалина,
 Да ти љубим твоје било лице!“
 „Хајд отале, кличка потурице,
 Нисам свога одгојила лица, 75
 Да га љуби кличка потурица,
 Већ да љуби бане каурине!“
 Ја каква је, убили је јади,
 На врату јој три бише њердана,
 Један њердан од била бисера, 80
 Други њердан од жута дуката,
 Трећи њердан од крмзи мерџана.

Што је ђердан од била бисера,
 Оњи пао по бијелу врату;
 Што је ђердан од жута дуката, 85
 Оњи пао по свилену пасу;
 Што је ђердан од крмзи мерџана,
 Онај каже куда гаће веже.
 Ражљути се паша господине,
 Па говори: „Донес’те ми пиле, 90
 Донес’те ми пиле и турпију,
 Да препилам дилбер Мандалину!“
 Донесоше пиле и турпије,
 Препилаше дилбер Мандалину,
 Повратише сужање преневољне. 95

IV

Како сестра чува браћу

Сан уснио беже Мустајбеже,
 Гди му поље калином родило,
 Гди по пољу многа магла пала,
 Гди кроз маглу муња просиваше.
 Сам говори и сам одговара: 5
 „Што ми поље калином родило,
 Родиће ми билица пшеница;
 Што ми муња кроз маглу сиваше,
 Сиваће ми срп у жетелица!“
 Каже санак старом Ђејванаги, 10
 Њему вели стари Ђејванага:
 „Бег Мустајбег, да би тако било!
 Ето на те силовите војске!“
 Кад Мустајбег на пенџер погледа,
 А уз поље силовита војска. 15
 Мустајбег им кроз пенџер утиче,
 Он утиче у гору зелену,
 Девет годин’ по гори ходио.
 Кад настала десета година,
 Он накити књигу на колину, 20
 Па је шаље секи Бегајети:
 „Бегајета, драга секо моја,
 Спремај брату господску вечеру,
 Доћи ће ти братац на вечеру!“
 То је сека тешко дочекала, 25
 Она иђе у нове мутваке,
 Она спрема господску вечеру.
 Њој доходи беже Мехмедбеже:
 „А Бога ти, вирна љубо моја,
 Кома спремаш господску вечеру?“ 30
 Теби, пашо, и евлалу твоме!“
 То је њему врло мучно било,
 Па он иђе у нове ахаре,
 Па дозива сина Мухамеда:
 „Мухамеде, драго дите моје, 35
 Хајде, питај миле мајке своје,
 Кома спрема господску вечеру.“
 И он иђе својој милој мајци:
 „А Бога ти, мила мајко моја,
 Кома спремаш господску вечеру?“ 40
 „Теби, сине, и баби твојему!“
 И он иђе тере баби каже.

Кад то чује беже Мехмедбеже,
 Све од муке по ахару хода.
 Опет вели беже Мехмедбеже: 45
 „Хајде, опет питај своје мајке,
 Кома спрема господску вечеру!“
 И он иђе тере мајке пита:
 „Кома спремаш господску вечеру?“
 „Теби, сине, и дајици твоме, 50
 Доћи ће ти дајца на вечеру!“
 И он иђе тере баби каже.
 Кад то чује беже Мехмедбеже,
 Он накити књигу на колину,
 Па је шаље Хусин-капетану: 55
 „Да си брже близу двору моме,
 Доћи ће ми шура на вечеру!“
 Док се мрка ноћца уноћала,
 Кад ето ти бега Мустајбега.
 Они сили вечер вечерати, 60
 Ал’ на врата Хусин-капетане.
 Одмах бегу савезао руке,
 Поведе га низ високу кулу.
 За њим лети сека Бегајета,
 Приклопила око брата руке, 65
 Па говори Хусин-капетану:
 „Мој Хусине, мој по Богу брате,
 Немој мени брата јединога,
 Нема сека до њега једнога!“
 Хусин бише, за Бога знадише, 70
 Биле му је попустио руке.
 Њему вели беже Мехмедбеже:
 „Одрижи јој обе биле руке
 Савези ми бега Мустајбега!“
 Одриза јој обе биле руке 75
 И савеза бега Мустајбега.
 Њему вели беже Мустајбеже:
 „Мој Хусине, мој по богу брате,
 Попушћи ми моје биле руке,
 Да извадим кључе од сепета, 80
 Да их дадем секи Бегајети,
 С мене јесте изгубила руке,
 Нек се храни до ецела свога!“
 Биле му је попушћао руке,
 Док извади од сепета кључе 85
 Па их даде секи Бегајети,
 Нек се храни до ецела свога,
 С брата јесте изгубила руке,
 А одведе бега Мустајбега.

V

Месио оца ђерка води војску

Ферман дође цара честитога,
 Бујрунтија паше босанскога,
 Да се дижу на војску војници
 И прид њима беже зајимбеже.
 Стар Мустајбег не може ходити, 5
 Не мере се ни коња држати,
 А камо ли војску војевати.
 Он нејмаде сина ни једнога

- У њега је девет ћера било,
Све девет их у кули сидило. 10
Њима иће бабо Мустајбеже:
„А Бога вам, драге ћери моје,
Која ће вас за бабу на војску?“
Понајмлађа баби говорила:
„А Бога ми, бабо Мустајбеже, 15
Ја ћу за те војску војевати!“
Кад то чује бабо Мустајбеже,
Пољуби је међу очи црне:
„Хеј аферим, драга ћери моја!“
„Скрој ти мени зелену доламу, 20
И на ноге мењевииш тозлуке,
И на главу сарук билу свилу,
И дај мени коња најбољега,
И дај мени слугу Хусејина,
И још чадор вас од сухог злата, 25
Ја ћу за те војску војевати!“
То је бабо тешко дочекао,
Скроји њојзи зелену доламу,
И на ноге мењевииш тозлуке,
И на главу сарук билу свилу, 30
И даде јој коња најбољега,
И даде јој слугу Хусејина,
И још чадор вас од сухог злата.
Она оде на цареву војску.
Кад је дошла ка Стамболу граду, 35
Гледао је царевићу Мујо,
Па он иће својој старој мајци:
„А Бога ти, мила мајко моја,
Какав јунак у ордију дојде,
Чадор му је вас од сухог злата, 40
Онакога ни у мене нема;
Мушкога је хода и погледа,
А женскога стаса и образа!“
„Пази, Мујо, да није дивојка!“
„Како ћу је упазити, мајко?“ 45
„Нек ти телал по ордији викне,
Нека иду млађахни јунаци
Бацати се камена с рамена,
А скакати скока јуначкога,
И прид њима беже Мустајбеже. 50
Ако она буде женска глава,
Неће моћи бацати камена!“
И одоше бацат' се камена,
И прид њима беже Мустајбеже.
Једноћ баци беже Мустајбеже, 55
Једноћ баци, мало не добаци,
Опет баци, пуно им пребаци.
Опет иће царевићу Мујо,
Опет иће својој старој мајци:
„Шта ћу, мајко, од живота свога? 60
Бацали се камена с рамена,
Пребаци им беже Мустајбеже!“
„Пази, Мујо, да није дивојка!“
„Како ћу је упазити, мајко?“
„Нек ти телал по ордији викне, 65
Нека иђу млађахни јунаци,
И прид њима беже Мустајбеже,
Нека иђу у нову чаршију,
- Па уведи бега Мустајбега,
Уведи га у нову чаршију, 70
Дино има црвених преслица,
И ди има садефли тамбура:
Ако она буде мушка глава,
Неће гледат' црвене преслице,
Већ ће гледат' садефли тамбуре; 75
Ако она буде женска глава,
Неће гледат' садефли тамбуре,
Већ ће гледат' црвене преслице.“
И он узе бега Мустајбега,
Уведе га у нову чаршију, 80
Дино има црвених преслица,
И ди има садефли тамбура.
На преслице ни гледати неће,
Веће гледа садефли тамбуре.
Она вели младу базарћану: 85
„Пошто јесу садефли тамбуре?“
„По дукат су садефли тамбуре!“
Она баци четири дуката,
Она узе садефли тамбуру.
Опет иће својој старој мајци: 90
„Шта ћу, мајко, од живота свога?“
На преслице ни гледати неће,
Веће узе садефли тамбуру,
Шта ћу, мајко, од живота свога?“
„Пази, Мујо, да није дивојка!“ 95
„Како ћу је упазити, мајко?“
„Нек ти телал по ордији викне,
Нека иђу млађахни јунаци,
Нека иђу у вруће хамаме.
Ако она буде женска глава, 100
Неће смити у вруће хамаме!“
Телал викну по ордији царској,
Нека иђу млађахни јунаци,
Нека иђу у вруће хамаме,
И прид њима беже Мустајбеже. 105
Она вели слуги Хусејину:
„Хусејине, мој по Богу брате,
Кад уђемо у вруће хамаме,
Ја ћу удрит' током о калдрму,
Ти подвикни танко гласовито: 110
Ко је овди беже Мустајбеже,
Умро му је и отац и мајка,
Развуче се све њихово благо,
Нека иђе брзо билу двору!“
Кад уђоше у вруће хамаме, 115
Она удри током о калдрму,
А повика слуга Хусејине:
„Ко је овди беже Мустајбеже?“
Умро му је и отац и мајка,
Развуче се све његово благо, 120
Нека иђе брзо билу двору!“
Она оде из врућа хамама,
И појаха добра коња свога.
За њом лети царевићу Мујо,
Пратио је до бијела двора. 125
Онда вели беже Мустајбеже:
„Хвала теби, царевућу Мујо,

Кад си мене довле допратио!
Ово није беже Мустајбеже,
Већ је ћерца бега Мустајбега!“ 130
Кад то чује царевићу Мујо,
Он се плесну руком по колину,
Мор мућеллеф пуче на колину:
Привари га гиздава дивојка!

VI

Мехмед беговица

Мајка с Мујом вечер вечераше,
Гонце-Муји тихо говораше:
„А мој Мујо, моје дите драго,
Хоћеш, Мујо, да те жени мајка,
Никад ће те не оженит' мајка, 5
Док је љуба бега Мехмедбега:
Колико је танка и висока,
Толико је била и румена,
На врату јој три низе дуката,
Три су низе од триста дуката 10
По челу јој жућани дукати,
Свезана јој крмзи хаспурлија,
Два јој бена међу обрвама,
А четири међу солуфама,
На тилу јој бурунџук кошуља, 15
Под кошуљом гаће чинтијане,
У гаћама учкур од дуката!“
Кад то чује Мујо, дите драго,
А он скочи на ноге лагане, 20
Па узима лаке мердевине,
Па он иђе двору Мехмедбега,
Прислања их кули уз бедеме,
Па се пење кули на пендере:
Ал' Мехмедбег сиди на душеку, 25
И на крилу вирну љубу држи.
Тешко Мујо јутро дочекао,
Па он иђе у нову механу,
Ди ће доћи беже Мехмедбеже.
Ал' ето ти бега Мехмедбега, 30
Сви прид бегом на ноге скочили,
Али не хти Мујо, дите драго.
То је бегу врло мучно било,
Па је њему ричи говорио:
„Хоћеш, Мујо, да те оженимо?“ 35
Онда њему Мујо проговара:
„А Бога ми, биже Мехмедбеже,
Ја се јунак оженити нећу,
Док је твоја у животу љуба;
Ноћас ми је трипут излазила, 40
Излазила у ахар-одају,
Било сам јој обљубио лице!“
„Кад љубљаше шта на њој бијаше?“
„На глави јој крмзи хаспурлија,
По челу јој жућани дукати, 45
Два јој бена међу обрвама,
А четири међу солуфама.
На тилу јој бурунџук кошуља,

На плећима бејаз антерија,
На врату јој три низе дуката, 50
Три су низе од триста дуката!“
То је бегу врло мучно било,
Самур калпак на очи навуче,
Прним очим по земљи повуче,
Па он иђе двору бијеломе. 55
Далеко га љуба угледала,
Још на ближе пред њим ишетала,
Ишетала на авлинска врата,
Прими бегу самур ћурак с леђа.
А он иђе на високу кулу, 60
И узима сабљу демишбију,
Махну ћордом, осиче јој главу.

VII

Не ће њлавушу

Мајка с Мехом вечер вечераше,
Мехемеду тихо говораше:
„А мој Мехо, моје дите драго,
Шта год стече, све даде дивојци!“ 5
„Шта јој дадох, мила мајко моја:
Дви телије и дви антерије,
Дви ћаткије ренка стамболскога,
Жуте местве златом извезене,
И папуче сребром поковане, 10
Све јој дадох, очију не видих.
Ако буде прнџка дивојка,
Још толико дат јој хоћу, мајко,
Дат јој хоћу, а узет је хоћу;
Ако буде плавџка дивојка,
Све јој дадох, а узет је нећу!“ 15
Па он иђе лијепој дивојци,
Па је њојзи ричи гловорио:
„Ну погледај, драга душо моја,
Ено иђу уз поље сватови,
Ено воде меника дивојку!“ 20
Превари се, уједе је гуја,
И погледа низ поље зелено:
Она плава како лити трава!
Остави је гонце Мехемедe.

VIII

Дивојачка клеџа

Два се драга на ливади љубе,
Они мисле да нико не види,
Ал' то види на ливади трава,
Трава каже над собом овцама, 5
Овце кажу крај себе чобану,
Чобан каже на води водару,
Водар каже у селу имаму,
Имам каже своме мујезину,
А мујезин и оцу и мајки, 10
Љуто куне гиздава дивојка:
„О травице, земље не пробила,
Биле овце, покљали вас вуци,

А чобана обисили Турци,
А водара вода однијела,
Музејина уфатила зима,
А имама притисла мунара
Бог убио и оца и мајку!“ 15

IX

Бура и југовина

Бура проси од југа дивојку,
Бура проси а југ се поноси:
А ти буро, једна халабуро,
Када пухнеш, ником ниси драга,
Кад ја пухнем, свакоме сам драга! 5

X

Смрти Гонце Сулејмана

Гором јаше ага Хасанага,
Гором јаше, гору расплакује.
Гледала га сека Умихана
Са високе куле са пенџера,
Наближе је пред њим ишетала, 5
Ишетала на авлинска врата:
„Шта је теби, брате Хасанага?“
„Прођи ме се, секо Умихано,
Убио сам царева сестрића,
Моју главу ишчу за његову! 10
У тебе је до десет синова
Подај једног, замини ми главу!“
Рече сека заминити главу,
Оде ага двору пивајући,
А сека му у двор плакајући. 15
Кад је дошла на високу кулу,
Она гледа до девет синова:
Који учи, који чита, пише.
Гонце-Суљо сиди на миндеру,
Нити учи, нити чита, пише. 20
Гонце-Суљи говорила мајка:
„А мој Суљо, моје дите драго!
Жени нам се дајо Хасанага,
Мене зове и тебе на свадбу.
Сад ти хајде у нове подруме 25
И опремај до два добра коња:
Себи Вилу, мајки Ластавицу!“
То је Суљо тешко дочекао
И опреми до два добра коња:
Себи Вилу, мајки Ластавицу, 30
И појдоше дајци на весеље.
Кад су били низ поље зелено,
Гонце-Суљо говорио мајци:
„Камо, мајко, дувак на дивојку?“
„Носим, сине, жалосна ти мајка!“ 35
„Носиш л’, мајко, златне прстенове?“
„Носим, сине, жалосна ти мајка!“
Кад су дошли дајцину двору,
Говорио Гонце-Суљо мајци:
„Камо, мајко, бубњи и свирале, 40

Што не игра коло на ливади?“
„Бубњи били па се удрамили,
Коло било па се растргнуло!“
Кад су дошли на авлинска врата,
Угледаше три хитра целата, 45
Један вели: ја харна јунака,
Други вели: жалосна му мајка,
Трећи махну, одсиче му главу.
Летећи му говорила глава:
Бог убио свакога јунака, 50
Који држи виру у матери
Која воли брату него сину!

(Изашло у *Gajretu*, год. IV [1911],
бр. 20 и 21).

XI

Сесирџа прејознала браћу

Пролио се Хасанага, сархош-бекрија,
И он попи сто дуката све за један дан,
Још се триста задужио сархош-бекрија,
Па он иде билу двору и својој мајци, 5
И он узе милу мајку за билу руку
Хоће милу мајку да на чаршији прода.
Проговара вирна љуба Хасанагина:
„Не будали, Хасанага, сархош-бекрија,
Не продаји миле мајке, сархош-бекрија,
Нећеш стећи миле мајке, и смрт ће ти доћ’, 10
Већ ти продај вирну љубу, сархош-бекрија!“
И он узе вирну љубу за билу руку,
Доведе је на чаршију да је продаде.
Купује је кизларага из Цариграда,
За њу даје триста гроша и триста дукат’. 15
Одведе је кизларага до Цариграда,
Вирну љубу билу двору своје вођаше.
Па он шаље вирну љубу на високу кулу
Да му стере јатаке на високој кули;
Када дође на одају нађе вирну љубу : 0
Ди му вирна љуба из свег гласа плакаше.
Проговара кизларага из Цариграда:
„Зашто цвилиш, вирна љубо Хасанагина,
Зар ти жалиш билих двора Хасанагиних,
Ил’ свекрву милу мајку Хасанагину?“ 25
Проговара вирна љуба Хасанагина:
„Ја не жалим билих двора Хасанагиних,
Ни свекрве миле мајке Хасанагине,
Већ ја жалим свога рода, играли смо се,
Чини ми се, кизларага, баш ко да си ти!“ 30
Проговара кизларага из Цариграда:
„По чем би ти препознала брата јединог?“
„Кад бијасмо дица мала, играли смо се,
Мој је братац у дитињству коња јахао,
Коњић бише побиснио, брата ујео, 35
На десници руци њему биљег остао!“
Кад то чује кизларага од Цариграда,
Свилен рукав уз десницу руку загрће,
На десници биљег бише, биљег од коња.
По том су се препознали братац и сестра, 40

Па он узе вирну љубу Хасанагину,
 Па је води билу двору Хасанагину:
 „Поклањам ти вирну љубу, сархош-бекрија,
 Твоја љуба, моја сестра, сархош-бекрија!“

(Штампано у *Beharu*, год. VI [1905/6], стр. 43).

XII

Женидба Гонце-Мухамеда

Разболи се беже Фејзи-беже
 У Мостару граду каменоме,
 И умрије беже Фејзи-беже,
 Оста млада Фејзи-беговица.
 То зачуше ђерзи по Мостару,* 5
 По Мостару и око Мостара,
 Полупаше демирли пендере
 Прелијепој Фејзибеговици.
 Кад то чула Фејзи-беговица
 Говорила ђерзима мостарским: 10
 „Чујете л' ме, ђерзи по Мостару,
 По Мостару и око Мостара,
 Нисам боса на халију стала,
 Хоћу боса у Травник отићи,
 Гологлава пред пашу ћу стати, 15
 Па ћу васке младе опањкати,
 Понајвише Гонце-Мухамеда!“
 Она боса до у Травник дошла,

Пред пашу је гологлава стала,
 Па је њиха паши опањкала. 20
 Говорио паша из Травника:
 „Чујеш ли ме, сумбул-удовице,
 Какве су ти очи и обрве
 Не бих за њих жалио умрити!“
 Кад то чула Фејзи-беговица 25
 Говорила паши у Травнику:
 „Нисам боса на халију стала,
 Јесам боса до у Травник дошла,
 Хоћу боса у Стамбол отићи,
 Па ћу тебе млада опањкати!“ 30
 Препале се паша Али-паша,
 Па он узе два хитра јунака,
 Па пофата ђерзе по Мостару,
 По Мостару и око Мостара,
 Сваком удри по сто дегенекa, 35
 Мухамеду двеста дегенекa.
 Говорио Гонце-Мухамеде:
 „Удовице, Фејзи-беговице,
 Ја ћу твоје лице обљубити,
 Кад бих своју главу изгубио!“ 40
 Кад то чуо паша Али-паша,
 Запуцаше на граду топови,
 Винча паша сумбул-удовицу
 За онога Гонце-Мухамеда.

(Штампано најпре у *Beharu*, год. V [1904/5], стр. 127).

3. НАПОМЕНЕ УЗ ПЕСМЕ

1. Девојка ѓреварила момка

Исти мотив у Вука I, бр. 745 (са варијантама и бр. 746 и 748): заова Јагода, идући на воду; превари Фети-беговића; чак и неки стихови су готово једнаки у обе песме, например: „А у двору капи воде нема“ (у Вука). Једна друга Вукова песма (књ. I, бр. 304) почиње сасвим једнако као и ова Нанина (тј. са „Сунце зађе за Невен за гору“), али се већ из њеног наслова „Највећа је жалост за братом“ одмах наслухује други мотив и завршетак.

Међутим, код Андрића II, песма бр. 12 указује већ по наслову („Дјевојка на води вара јунака“) на исти садржај. Даље, у *Istarskim narodnim pjesmama* (бр. 22) Аница девојка, такође идући за гору по воду, превари Коруну Војводу, а кад јој се овај хтео за то осветити, она га је опет преварила. Поред тога, Нанина песма V показује подробно како је девојка увелико в а р а л а царевиха Мују.

* * *

(Стих 9) *Дѣба* (перс. *dibā*) = брокат (свилена тканина); ср. у Андрића II, бр. 53, стих 3:

„На њој дѣба од товара блага“.

(10) *Крмзи хасѣурлија* = рубац или црвена копрена којом се обично покрива лава (често у Марјановића; у Андрића I: бр. 77, стих 29). *Хасѣурлија* биће од арапске речи *ḥāṣṣ* = специјалан, посебан, прави, чист, а други део сложенце је *ѣурли* место *pulli* (од *pul-li*), тј. с пуцама, популан, шарен. За реч *крмзи* = црвен сравни поближе напомену уз песму III, стих 82 и 87. У Вука се чешће помиње коласта аздија (књ. II, бр. 88 „Женидба Максима Црнојевића“, стихови 822 и даље, затим, опет иста књига, бр. 93, стр. 57 и д.) и даје чак њен опис на оба места. По томе опису, коласта аздија сеже много више:

„Огрну га коластом аздијом,
„Саврх главе до зелене траве,
„Покри зета и коња дората...“

а у Милаковића (*Наша рј.*, стр. 719) тумачи се да је то „мушко или женско шарено одијело, које се облачи на горње тијело. Може да будне дуго или кратко: Рукави vise, напријед су пуца, тек се не сапињу на прсима“. На другом поменутом Вукову месту („Женидба Тодора Јакшића“, стих 57...:

„По аздији (су) исплетене гује,
„Повисоко изведене главе,
„У устима све драго камење...“

(37) *Мор* = мораст, модар, модрикаст; у Андрића II, стр. 128, ст. 247, употребљено у том значењу:

Мор му м а д е ж на мишници руци...“

Мућеллеф (од ар. mukellef), буквално „натоварен, обавезан, и сл.“, овде „обилно украшен, накићен“ (сукно на колену). Пада у очи да у ранијим песмама исту улогу игра *скерлеи*, напр. у песми из косовског циклуса „Муслић Стефан“ (Вук II, бр. 46, стр. 142 и д.):

„Удари се по колену руком,
„Чисти скерлет на колену пуче,
„Златна копча на десном рукаву...“.

Слично нашим стиховима 36—38, у Курта (бр. 59, при дну стране 121) има ово место које помаже и разумевању нашега:

„Удари се руком по колину,
„Мор му ч о х а пуче на колину,
„Златан прстен на десници руци“.

(41) *Хајинин* (од ар. *hā'in*) = издајица, неваљалац; хајдук (у Курта бр. 29 читава песма о „хаинин дивојци“).

II. Погибија Шећер-Салихаге и смрт Цевахир-госиоје

Најближа варијанта има у Андрића I бр. 181 („Смрт Мејре Атлагића“): ми-слећи да браћа (девет Атлагића) нису код куће, Мејра зове кући Шећер-Салиј-агу, али га њена браћа дочекају ножевима. Сазнавши за Салиј-агину погибију, она се обеси крај његове раке о жуту наранчу. Како знадемо из чувене песме о несрећној љубави Омера и Мериме (Вук I, бр. 343), мати је Омеру на силу довела Фату Атлагића, и судећи бар по презимену она би могла бити из исте породице чијих је девет чланова (браће) убило Шећер-Салихагу из наше (Нанине) песме. Ова песма садржи уствари другачији мотив него Вукова „Смрт Омера и Мериме“ и не би је требало више помињати у вези с њом. Међутим, мада Војислав М. Јовановић (у својој антологији српских народних песама, стр. 81—84) и још пре Павле Поповић (*Преглед*, 3. изд., стр. 65) стављају Вукову песму у неисториски циклус, ипак за бега Атлагића тврдио је последњи (*ibidem*, стр. 90) да историски „припада граду Книну“, штавише, сада имамо и ближих података о тој феудалној фамилији Атлагића: у XVII веку они су управљали ливањском капетанијом и иначе се истицали (сравни др. Хајрудин Ђурић, *Poslednji livanjski kapetan Ibrahim-beg II Firdus u GZM u Sarajevu*, 1957, стр. 98).

Поред Фате из породице Атлагића, чији је беговски двор био у Ливну, помиње се њихова сека Шитка (Андрић II, бр. 73, стр. 181, стих 39—43), затим несрећна и верна Алибеговица (Курт бр. 2), такође означена као њихова (Атлагића) сеја. Даље, из једне песме у Андрића II, бр. 80, сазнајемо кад су каури Ливно поробили да су заробили и кћерку аге Атлагића, односно да ју је ухватио Сењанин Јуриша, али да ју је босански паша откупио. Каткад се појављује и један други члан ове породице, и то у песми „Хајка Атлагића и Јован бећар“ (Вук III, бр. 19): и ова песма има други садржај него наша, наиме Ајка (тако је тачније) бежи с Јованом бећаром у равне Котаре, али је Вук убраја у „пјесме јуначке средњијех времена“. Иначе, узгред речено, песма садржи оне упадљиве стихове (71 и даље) о опклади момка и девојке (да се неће дирати-враговати и да она опкладу прекрши), који се често и независно од ње певају.

У нашој (Наниној) песми браћа Атлагићи су намамили момка и на превару га убили, а у Андрићевој другој књизи бр. 98 сама девојка је намамила момка и намерно га изложила браћи која су га бацили у тамницу.

Што се тиче појединости, видели смо да у најближој варијанти наше песме (Андрић I, бр. 181) прва и главна жртва погибије има исто име Шећер-Салиј-ага. Овај назив „шећер Салиј-ага“ изгледа није редак: тако се у Андрића II, бр. 74 зове и драги „вјерне дјевојке“ како и наслов песме гласи. Ни иначе, онај додаток Шећер-пред именован у нашој и Андрићевој песми није усамљен: у Вука (I, бр. 575, ст. 5) помиње се Шећер-Марко (и Андрија Злато), мада је тема сасвим другачија што се види већ из самога наслова „Како жали дјевојка“.

* * *

(Стих 5) Кумрија, обично име робинје или слушкиње (у арапском *qumrija* значи „грлица“); и „јунакиња“ познате сарајевске песме „Телал виче од јутра до подне“ (Андрић II, бр. 57) зове се тако.

(31) Цехва, метатеза од Цевха, а то је скраћено од Цевâхир (стих 9) што је опет арапски „слоњени“ (неправилни) плурали од Цевхер у значењу „драгуљ“; Турци често употребљавају плурални облик (овде Цевâхир = „драго камење“) у значењу сингулара (као што ми кажемо кекс(ови), а већ кекс је енглеска множина *sakes*, или што обично чујемо јаран, мада је то персиска множина од речи *jâr* „пријатељ, драги“.

(42) Теза (од турског *teyze*) тетка с материне стране, мајчина сестра.

(42) Френги, „франачки“ тј. европски, нетурски, итд.

(59) *Saxîjiyan*, сафијан, фина кожа, козија или јагњећа.

III. Дилбер Мандалина

Да Турци посеку којег „бана каурина“ (као у овој песми) није ништа необично као ни то да његову удовицу одводе којем паши (као овде), али да паша п р е п и л а баницу (Мандолину) јер му се није дала љубити, ја за то немам забележене паралеле у нашим народним песмама. — Међутим, за овај последњи детаљ — смрт п р е т е с т е р и с а њ е м — могу се навести одмах два врло позната примера из књижевности старе оријенталне и наше средњевековне. Први је оно место из Фирдусијеве *Шахнаме* где легендарни краљ Захак (Даххâк-Ажидахака, пети ирански владар) ухвати одбеглог Цемшида на обали реке и п р е т е с т е р и ш е га. Други пример истог начина усмрћења налази се у *Виђењу Исаије* где се описује његово мученичко страдање и приказује баш онај моменат кад је по наредби јудејског краља Манасије п р е т е с т е р и с а н дрвеном тестером (око 690 пре наше ере; саврни *Преглед* П. Поповића, стр. 21). Име главне јунакиње односно најнесрећније жртве у овој песми, тј. Мандалине, готово се не налази у нашим песмама из источних крајева, напротив на нашем Западу је доста често; у Андрићевој п р в о ј књизи имају три песме с овим именом из Далмације (бр. 25, с ближом ознаком места на отоку Брачу; бр. 34 говори о в и л и Мандалини; бр. 183 је „из околице Шибеничке“ а помиње жену Мандалину), једна (бр. 3) из Славоније, а једна (бр. 51) „из Скопља у Босни“. Ова последња ознака вреди и за нашу песму, јер је забележена у Горњем Вакуфу, које баш припада босанском Скопљу. Даље, ово име се налази више пута и код Андрића II (у бр. 13: „липа Мандалина“ и „липа Манда“); онда и у *Istarskim narodnim pjesmama* као име девојке, а каткад (стр. 149, бр. 59) и као име в и л е.

* * *

(Стих 1) *Дилбер* (у перс. *dil-ber*, који срце носи, односи, граби, заноси, уопште драги, драга, или леп и лепотица: у једној песми из Сарајева (Андрић I, бр. 60) час стоји „Дилбер Најла“ час „љепотица Најла“.

(8) *Провидур*, од талиј. *provveditore* „набављач, лиферант“; „под бановима стоје дуке, п р о в и д у р и, сердари, капетани. . .“ (Марјановић III, Предговор, стр. XL).

(38) *Изун* (од арап.) дозвола, допуштење.

(42 и 46) Реч „хердоглија“ (стих 42) нисам нашао нигде у песмама, али ће ваљда бити у значењу „момче уз хардов“, као да је турски израз „хардов-оглу“ = хардов-момче, тј. онај који иде уз буре (?).

У стиховима 43 и 66 ја сам у своје време (пре неких 55 година) разумео и забележио „велин њехају“, а можда је требало „и валин њехају“, тј. пашина службеника, јер је паша често био и намесник (валија) које покрајине, дакле велин односно валин њехаја могло је постати од валијин-валин у смислу пашин службеник. — *Ђехаја* (од перс. *kehdâ*) = службеник код којегта паше или великана, кућни управитељ, повереник, и сл.

(46 и даље) Овде стоји „хардов“, тј. буре, бачва, а у песми „Марко Краљевић и Љутица Богдан“ (Вук II, бр. 38, стих 102) имамо јасно:

„Скиде Марко м је ш и н у са Шарца. . .“

(53) Овај стих („Кад каури Хливно поробили“) подсећа на слично место у Вука (III, бр. 84) где једна песма из Сиња под насловом „Селман-бег и Павле Горећић“ почиње овако:

„Кад каури Ливно поробише,
„Туте Турске војске не бијаше,
„Већ сам јунак Ибраим спаија. . .“

У вези с овим догађајем из наше историје, односно о Турцима у Ливну има корисних података у Ђурића (пом. рад, стр. 131). Сравни шта је у вези с овим речено у напмени уз песму II.

(55) У овом стиху имамо опетован пример да реч „бег“ стоји п р е д особеним, и то женским именом као што се сусреће: Бег-Ајета, Бегајета, Бегаја (Курт бр. 9), Бег-Ђулија (*ib.* бр. 12), Бег-Емина (*ib.* бр. 36), Бег-Хатица (Андрић I, бр. 116, више пута), Бегзада (Вук I, бр. 617, ст. 8), мада ово последње може једноставно значити „беговска кћи“ како и Марјановић (стр. 620) с правом истиче. Можда је овде утицај турске праксе са речју „султан“ која значи „принцеза“ кад стоји *иза* именице, напр. „Селиме султан“, док „султан Селим“ значи „цар Селим“. Што је у нас обрнут случај, па „бег“ стоји пред именом, могуће да је то криво (окренуто) схваћена аналогија.

(56) *Сејидин*, вероватно од Сејфудин са избаченим средњим слогом.

(77—88) Опис Мандалине је доста конвенционалан и не односи се толико на опис њене лепоте колико на њен скупоцени накит (Ђердан, бисер, дукати, мерџан). За прави опис лепоте (стас, струк, коса, очи, обрве, зуби, итд.) имамо леп пример у Вуковој „Женидби Милића барјактара“ (књ. III, бр. 78, ст. 24 и д.). Напротив, у Наниној песми VI (ст. 7—18 и 44—51) налази се м е ш о в и т опис Мехмедбеговичине лепоте у погледу тела, накита и одела. Међутим, најдуже слично место које сам ја забележио налази се у опису Алагине Фате у Курта (бр. 84, са читаве т р и стране 189—192!), мада јој сва лепота и сав накит нису користили, јер Пашић Халил-ага, не могавши преболети смрт своје драге Ђулсе, такође умире.

(82 и 87) *Крмзи мерџан* = црвени корал; од арапског *qirmizi*, односно од санскртске речи *kṛmīḡā*, што дословно значи „направљен од црва“, јер реч *kṛmī* (перс. *kīrm*) означава прва од чијег се сасушеног праха добива црвена боја („гримиз“); *мерџан*, у арапски дошло из арамејског, уствари из грчког *margarites* „дробни бисер“, а доцније добило значење „корал“.

IV. Како сесџра чува брајћа

Ова је песма леп пример за то колико сестра може бити одана брату; још је лепши пример за ово оно место у Андрића II (бр. 43) где сестра ослобађа брата од папшних целата, тј. од саме смрти. Ова оданост сестре према брату пада тим више у очи што има више примера у народним песмама који јасно говоре о братову небратском поступку. Да је и цар Душан („цар Стефан“) хтео сестру Роксанду узети и да је тек после разних покушаја и чуда одустао од те намере, опште је познато из Вукове песме о томе (књ. II, бр. 26). Али има и других небратских, чак и срамотно-криминалних примера и поступака. Тако је и Сењанин Иво хтео узети сестру за љ у б у (Вук I, бр. 720); страшну паралелу за родоскрнављење налазимо у Андрића I (бр. 139) где је брат сестру чак обљубио. С друге стране, колико народ има здраво морално осећање види се из завршетка у обе поменуте песме: у првој просац (Марко од Млетака) убија Сењанина Иву, а она убија саму себе; у другој песми, мати посече обоје (и сина и ћерку) говорећи:

„Волим бити ваша крварица,
Него сину мајка и пуница“.

Да је и отац могао имати родоскрвнничке намере према кћерки, доказ је Андрићева „Јадна Јерка“ (књ. I, бр. 140) која се од жалости разболела и после више од три године боловања умире.

Како је у стиху 10 и даље „стари Ђејванага“ просто тип стараца (који овде тумачи и снове), тако се у Вуковој песми „Златија старца Ђеивана“ (књ. III, бр. 40) истиче његова обнемоглост до тог степена да ћерка иде на војску место њега („у одмјену“).

* * *

(Стих 21 и даље) За *Бегејеша* и слична женска имена види шта је речено уз песму III, стих 55 (= Бег Ајкуна).

(26) *Мушвак* (од арап. *matbaḥ*, преко турског *mutfak*), кухиња.

(31) *Еллад*, множина од арапске једнине *veled*, али у турском обично са значењем једнине, тј. „дете, пород“.

(33 и 44) *Ahar* (перс. реч), заправо „стаја, коњушница“, а онда и „мушко одељење“, односно соба за примање мушких лица (често стоји и „ахар-одаја“).

(55) *Хусин*, од Хусејин (без *-ej-*); арапским словима се пише *Ḥsīn*, па ко не зна може вокализovati и Хусин.

(80) *Сейеи* (перс. *seped*), није овде у доцнијем значењу („котарица, крошња“) него сандук који се чак може и закључати.

(83) *Edžel* (арап. реч), „суђени час“; „до сцела“ = краја живота.

V. Месито оца ћерка води војску

У свом обимном Предговору (стр. XLIII), Марјановић је лепо истакнуо како у муслиманским песмама и девојке, преобучене на мушку, често одмењују остарелог оца у војсци, чак да су каткада четовође те да носе и бајрак (тако писац стално и тачно пише бај-рак, јер муслимани, познавајући оригинални турски облик, не употребљавају никада метатезу барјак, па ни певачи муслиманских народних песама чији је изговор он (Марјановић) верно забележио). Да је Марјановићево тврђење тачно показује више песама, односно варијанти наше песме.

Најбоља варијанта о девојци-четовођи како је приказана у овој Наниној песми, јест „Девојка паша“ (Курт, бр. 66): та јунакиња, по имену Фата, овде тобоже Еминбеговић, иде место оца на цареву војску и чак се истиче; додуше, два царава сина слуте да је она женско, па је кушају разним пробама, али у хамаму слуга Хусејин — *deus ex machina* као и у Наниној песми — завиче да су „Еминбеговићу“ умрли од куге и отац и мати, па она јурне кући, а за заслуге је већ постала паша на Херцег-земљи.

Врло сличне је садржине и песма „Златија старца Ђеивана“ (Вук III, бр. 40): за девет година њене службе у војсци нико не зна да је женка глава, сем што везирев син то наслуђује и куша је на разне начине, али тек код последње пробе, код свлачења у бањи, повиче „телал у ордији“ да је Ђејван погинуо, нашто Златија појури кући. — Како се види, у Наниној и Куртовој песми су нека места боље мотивисана: у Вука нема ни помена о слози с којим је договорено да поручи телала и да овај к р и в о извештава, итд.

Трећу варијанту имамо у „Јели Шћепановој“ која такође иде место оца на цареву војску (Андрић II, бр. 16). Међутим, *Istarske narodne pjesme* садрже четири овака мотива, и то бр. 2 („Султанија“; песма без довољно мотивације), онда бр. 8 („Видовићева Маргарита“), затим бр. 17 („Дунчићева Романија“; такође врло слабо мотивисана песма) и на концу бр. 6 на страни 40 („Прилипа Јована“).

Иначе, да д е в о ј к а изврши нешто што се обично очекује од мушкарца, у овом случају од младожење, имамо у песми „Сестра Ђурковић-сердара“ (Вук III, бр. 72), где ова (по имену Мара) п р в а пролази три заседе (бусије) Турака који су је без успеха просили, лукаво их превари и стиже у „кршне Котаре“ ђувегијиној кући.

Успут речено, да син место остарелог оца иде на мејдан, много је природније и чешће је предмет народних песама, на пример у Вука (III, бр. 55: „Куна Хасанага

и Драгић војвода“) или у истој књизи (III, бр. 56: „Иво Сенковић и ага од Рибника“) где син Иво односи мејдан, убија агу и обукавши његово одело враћа се кући, али га отац замало не уби у незнању (није га могао препознати).

Како се по целој песми види, она је одраз некадашњег феудалног система у турској царевини у којој су, по приспећу царског фермана, имаоци феуда (ленџ), тј. з а и м б е з и били обавезни да из свога краја поведу алаје (одреди) на војску. Заим-бег (у 4 стиху) је поседник већег тимара-лена с годишњим приходом од двадесет до сто хиљада акчи и представља овде општи назив а не посебно (лично) име. Друга је ствар што то није било свима јасно па има случајева где се реч употребљава као лично име и пише великим словом, као на пример у Курта више пута: „Књигу пише Заим Османбеже“, „Оно двори Заим Османбега“, итд. (бр. 8), или „Пошетала Заимова Ема“ (бр. 31). Дакле, овде је исти случај односно неспоразум као с речима алајбег, кизларага, и сл. које такође означавају положај и звање, а не нечије лично име. Ипак, има ретких случајева где је Заим, ваљда као последица поменутог неразликовања, баш право особено име.

Да се слуга обично зове Хусејин (стих 24), за то имамо примера у Вука (III, бр. 2), у Курта (бр. 3 и бр. 42), у Андрића (II, бр. 25, бр. 43, бр. 46, бр. 76), и иначе.

Како се у овој (Наниној) песми „царевих Мујо“ показује осетљивим за преобучену девојку (која одмењује старог оца), тако се у Вука (I, бр. 737) један други царевих, иако са истим именом („царевих Мујо“), разболева за Мамут (тако!) пашиницом и чак је обљубљује. Један, и по имену други царевих у Андрића (I, бр. 102) који га погрешно пише великим словом (Селим Царевих) јавља се љуби Ивана Сењанина, који је онда отера ван куће у Сењ, али тамо — баш као у бајкама! — царевих Селим зачује њено кукање и одводи је своје двору.

* * *

Како је цела песма огледало некадашњег спахиског система, тако је била и место за многе оријенталне речи:

(Стих 1) *Fertân* (перс.) писмено (указно) н а р е ђ е њ е од султана.

(2) *Бујрунџија* (бујрулдџија, турска реч), наређење којег покрајинског намејника (валије, паше).

(4) *Заим* (ар. *zâ'im*), носилац великог феуда (сравни напред).

(19) *Аферим*, од перс. *âferîn* „похвала, аплауз“; у турском и код нас: „браво, одлично, тако је!“

(20) *Долама* (од турског глагола *dolamak* „увити, омотати“), старински огртач, хаљина са дугим рукавима; овде изричито зелене боје (као напр. и у Вука I, бр. 723, ст. 58) а може бити и мор боје, тј. тамно-љубичасте (примери: Вук I, бр. 624, ст. 1, 3 и 5; и бр. 707, ст. 3).

(21 и 29) *Меневиш*, *меневџ* (перс.), тамно-љубичаст као цвет љубице; овде су такве боје тозлуке (турски *tozluk*), тј. доколенице од сукна или од чохе, а Вук (II, бр. 88, стих 335) помиње „меневџ доламе“.

(22) *Сарук* од тур. *sarik* „турбан, чалма, (оно што је) омотано (око главе)“; у вези с глаголом *sarmak* „замотати“ (упореди *сарма* од винова листа, итд.).

(46) *Телал* (ар.) јавни гласник, добошар, и сл.

(46) *Ордија* (тур. *ordu*), војска.

(72) *Седеф*, унутарња страна бисерне шкољке; *седефли*, украшен седефом; реч је арап. порекла и заправо гласи *sadef*, али се у турском обично изговара *sedef* како је и до наших певача допрло.

(85) *Bazardan* (перс.) трговац; ср. реч *џазар* у нас, а у европским језицима обично базар и сл.

(109) *Тока* (тур.), копча; *џоке*, металне плочице на ђечерми које су служиле као украс а каткад и као једна врста оклопа.

(133) *Мор мућеллеф*, в. објашњење уз песму I, стих 37.

VI. Мехмед беговица

Главни мотив је љубомора коју је нежења Мујо изазвао тиме што је са мердевина гледао како Мехмедбеговица изгледа и тај опис изазовно, у мејхани, казао њеном мужу, додавши да јој је тобоже и лице обљубио, нашто муж иде кули и одсеца главу недужној жени.

Сличну тему има једна (такођер муслиманска) песма из Мостара (Курт бр. 7: „Преудаја Дани-беговице“): Ђулић Осман-бег гледа на дурбин жену свога суседа Дани-бега, зове га у лов па му опише шта је све на њој видео, рекавши чак да му је синоћ „на руци спавала“, али одавде се мостарска варијанта битно разликује од наше песме: муж оде кући и види да се њен накит слаже са описом, али не убија је него, давши јој сто дуката, само „пушћа“, на што је Ђулић венчава. Другим речима, Куртова песма, поред тога што потсећа на нашу, свршава не само без крви него чак и помирљиво.

Још раније, код описа Мандалилине лепоте (песма III), скренута је пажња на то како стихови 7—18 и 44—51 из ове Нанине песме садрже опис Мехмедбеговичина изгледа, и то у телу, накиту и у оделу.

* * *

(Стих 12) *Крми хасџурлија*, в. објашњење уз песму I, стих 10.

(13) *Веп* (турска реч, каже се и *вепек*), младеж, често направљен и ради улепшавања лица.

(16) *Бејаз* (арап. *bejâd*), бела боја, белина, сјај; у турском као придев: бео, бели. У последњем значењу реч долази, на пример, у Андрића I (бр. 131, ст. 24: „Па облачи без-антерију“), само је зачудно да је на том месту то протумачено као „црн а хаљина“! Наши борци са солунског фронта често помињу Бејаз кулу у Солуну.

(16) *Анџерија* (у турском *entâri*) = широка женска хаљина.

(17) *Гаће чинџијане*, широке и простране (какве носе турске сељанке у неким крајевима). Неке женске гаће зову се и чифтијане, јер имају додатне (буквално: „двоструке, парне“) ногавице. У Андрића II једна песма (бр. 95, ст. 4 и 12) помиње гаће „бехар-џифтијане“ и тамо се објашњавају (као бехар) „бијеле џифтијани гаће“. Иначе, чешће се помињу *гаће сандалије* (Вук III, бр. 5, ст. 94) или *сандал-гаће* (опет Вук III, бр. 22, ст. 261) а каткад гаће *шаровите* (иста књига, бр. 19, ст. 9).

(41) За *ахар-одају* в. песму IV, ст. 33 и 44.

(53) *Сатир* (турски изговор персиске речи *setmîr*), сибирска куна, самур, односно крзно од самура.

VII. Не ће плавуцу

Паралелан мотив има Вук међу својим „различним женским пјесмама“ (књ. I, бр. 618: „Мујо и Ума“) где момак не ће девојке због њених *плавих очију*. Разлика између обе песме је у томе што наша песма завршава тиме да гонце Мехмед само напушта плавојку, а Вукова Мујо брзо стиже Умина клетва и он умире.

Међутим, у песмама из Истре (види *Istarske narodne pjesme*, бр. 2, ст. 14 и 16), из Горњег Приморја, Далмације и јадранских острва (напр. у Андрића II, бр. 16, 19, 70 и 101) баш се највише помињу „жуте“ косе и најчешће тражи плави тип, а што више идемо ка југу, све је више црнка на цени. На северу је црно око тако ретко и цењено да се лепа девојка из Ловрана (*Istarske nar. pj.*, стр. 148, бр. 56) много жали што нема црне очи, јер — вели — кад би и њих имала, сву би војску предобила и постала — *цесарева љуба*! Слично и Андрићева „Приморчица“ (књ. II, бр. 107, ст. 11 и 12), иначе права лепотица која има и црне косе, много прижељкује црне очи. Одроз тога схватања имамо и у често певаној песми у којој један стих гласи:

„Најлепша је ипак цура гарава!“ —

Иначе, што Мехо у овој песми на мајчин приговор:

„Што год стече, све даде дивојци“

одговара да јој није богзна шта дао него само наведено (стих 5 и даље) — мада је сразмерно и то доста, — то много подсећа на Вукову песму „Правдање“ (књ. I, бр. 551) где Божо, на исти мајчин приговор, одговара да јој је поконио само:

„Литру злата, и триста дуката,
„И мараму од сувога злата,
„И на њози стотину дуката.“

Ово је доиста много кад се зна да народна песма, у истој прилици, познаје и много мање поклоне: два фесића бисером кићена, два некићена, две дибе, две кадифе и два паса (у Курта бр. 48). Опет један згодан пример како се у народним песмама често понавља не само исти (или готово исти) стих него и читава слична места од више стихова.

* * *

(Стих 6) *Телија* (од тур. *telli*), проткан златном (или сребреном) жицом (концем). — *Анџерија*; види песму VI, стих 16.

(7) *Чайкија* (из турског *çatki*), фина (свилена) материја којом женске главе покривају или се огрћу. У једној песми из Сарајева (Андрић I, бр. 58, ст. 74) такође се помиње *стамболска чаткија*, а у једној мостарској песми то место гласи „стамболске чатије“ (Курт бр. 65). — *Renk* (перс.), боја, изглед, фасон.

(8) *Месџе* (из тур. *mest*), врста дубљих ципела од лаке коже без тврдих пета на које се облаче фирале или каљаче.

VIII. Девојачка клетва

Ова песма није без паралеле: исти садржај је обрађен и код Вука (I, бр. 444) чији наслов „Ништа се сакрити не може“ одаје одмах и основну мисао, чак и почетак је у обе песме (са готово истим бројем стихова) сасвим једнак.

Даље, исту садржину има једна мала песма из Истре с насловом „Шумица“ (*Istarske nar. pj.*, стр. 156, под бр. 83). Ипак, Нанина песма је доста различита при крају а највише у томе што одразује муслиманску средину и има за своју краткоћу (свега 17 стихова) више оријенталних речи; поред тога, она се знатно разликује и од Вукове и од истарске у томе што девојка куне и оца и мајку а тога код те две уопште нема; мада се такав крај природно очекивао од женског чељадета које је у оно доба било сасвим зависно од родитеља и највише се бојало њихова сазнања. Ипак, и две друге песме са истим мотивима које чак и почињу на исти начин („Два се драга на ливади љубе“; Андрић II, бр. 59 и бр. 60), приказују како девојка, у описаној невољи, куне такорећи све, али не оца и мајку; другим речима, овај детаљ, изгледа, налази се само у Наниној (скопљанској) верзији.

Код Вука има још погдеока песма (напр. књ. I, бр. 530: „Клетва дјевојчина“; бр. 531: „Марина клетва“), у којима друге и доста различне прилике изазивају девојке на „клетве“, али те песме уствари изражавају најприродније и најискреније девојачке жеље: у првом случају (бр. 530) да момку роди „бјелица шеница“ а она до године сина, односно у другој песми да му тавница буду њена недра, и слично. Како знамо, неке од ових песама са жарком и интимном жељом у виду тобожње, привидне клетве, често се и певају у народу.

* * *

Ни ова песма није без оријенталних речи али су све опћенито познате: *чобан*, *имам*, *мујезин*, *мунара*, мада је прва персијског порекла (*čuban* „овчар“, код Турака *čoban*) а остале три, у вези с верским култом, чисто арапске.

IX. Бура и југовина

Као што има песма о томе да је звезда Даница испросила и „оженила“ (= удала се за) сјајнога мјесеца“ (Вук I, бр. 230), а сунце и месец да су просили девојку (иста књига бр. 229), тако постоје и песме о ветру просцу, али су већином митолошког карактера као што је песма „Југ и Сјевер“ у Андрића (књ. I, бр. 10), где противно од наше, Југ проси а Сјевер се поноси. Друга је битна разлика у томе што наша (Нанина) песмица није митолошка него више шаљиво-подругљива, и по томе спада у доста ретке — као на пример „Женидба врапца Подунавца“ који је „запросио сјеницу девојку“ (Вук I, бр. 718).

* * *

Ово је једина Нанина песма без оријенталних речи што је доста разумљиво већ по њеној садржини — теми (песма о природи), а донекле и по великој краткоћи (свега пет стихова).

X. Смрт Гонце Сулејмана

Најближа паралела овом мотиву налази се у једној далматинској песми код Андрића (I, бр. 144), чији наслов „Сестра вољела брату него сину“ уједно указује на њену главну садржину: у вези с једном опкладом, Турци траже братову главу, а сестра даје у замену најстаријег (од три) сина, шаљући га тобоже „ујки на пир“, али кад је дошао „прид ујкину кулу“, турски целат му одсече главу. Од неких разлика у детаљима између Андрићеве и моје песме можда је најупадљивије то што у првој (Андрићевој) мајка није уопште могла да сина прати на губилиште него га је напред послала. Овај детаљ може се психолошки или иначе објашњавати, али читава песма, односно њен догађај, може се најбоље осветлити познавањем појаве а в у н к у л а т а који потиче из некадашњег матријархата, али је оставио јасних трагова код разних народа па и у нашим народним песмама. (Сравни Петар С. Влаховић, *Трагови авункулаија у јужнословенској народној поезији*, изашло у Гласнику Етнографског музеја у Београду, књ. XIX, Бгд. 1956, стр. 205—215; за овај податак и неке друге захваљујем љубазности колеге проф. дра В. Латковића.)

У то старо и старије доба, сестра па и њена деца много су били под заштитом брата односно ујака, нарочито онда када њен муж — дечји отац погине или умре. Отуда и логично разумљива обавеза сестрића према ујаку, којој се тако лепо одужио Милош Војновић у „Женидби Душановој“ (Вук II, бр. 28), сасвим свестан традиционалне родбинске обавезе („Кад ујаку не ћу, да коме ћу?“) и чак излажући се смртној опасности само да ујаку доведе девојку Роксанду.

Од осталих песама које се наводе (ср. Влаховићеве напомене 15 и 19) као варијанте овог мотива, још су најближе она из Раићева *Narodnog blaga I* (Суботица 1923, стр. 47) и врло слична из *Behara X* (Сарајево 1910, стр. 126—127), али је моја песма, објављена у *Gajretu* (годиште IV, бр. 20 и 21, из године 1911), претекла Раића за више од десет година.

За овај однос сестрић-ујак карактеристично је, међу осталим, да сестрић и освећује ујака, за што имамо пример у Марјановића (књ. III, бр. 24: „Боснић Новљанин освећује ујака и побратима“). Да сестрић освећује ујака и то на један страشان начин, ја могу навести још један, много старији пример из своје струке: то је чувена елегичка предисламског арапског песника Та'абате Шарпан за својим ујаком кога су убили припадници племена Хузејл (Хузејлити). Ова арапска песма је веран израз староарапског паганског схватања која је и по осећању и по тону стекла класичан углед не само у арапској књижевности него — највише захваљујући латинском и Гетеову преводу — донекле у целом свету тако да се и сада обично наводи у многим антологијама напр. у недавној *Lyrik des Ostens* (München 1952, стр. 41) или у најновијој *Geschichte der Weltliteratur* од Laaths-a (München, 3. изд. 1953, стр. 148).

У вези с горе изложеним, разумљиво је што имамо примера да сестра више воли брату него војну (Андрић II, бр. 64), односно што би вереника „жаловала“ три дана, а брата за живота (ib. бр. 65).

* * *

Персиска реч *gondže* (у наслову песме) значи заправо „пупољак“ (ружин или уопште којег цвета), па се и у народним песмама каткад употребљава у том праву о м значењу: например у Вука (I, бр. 670, у самом наслову песмице: „Момче и гонце“, онда у 5 стиху: „На руци му гонце“, итд.), у Андрића (I, бр. 105, стих 26 и 43, оба пута изричито: „У башчи ми ружа-гонце расте“), итд. Али се реч врло често употребљава и у пренесеном значењу, као у Андрића (I, бр. 193, ст. 36: „Невјестике, гонце од ружице“) или као у Наниним песмама бр. X и бр. XII. Најзад, у једној Вуковој песми (књ. I, бр. 630) једна девојка се зове Гонцелала.

(Стих 3 и 8) Женско име Умихана (заправо Уммихана како Курт бр. 5 и бр. 63 стално пише) сложено је од арап. речи *umm* „мајка“ и мушког имена *Hâni*, што би значило „Мајка Ханијева“; узгред речено, у две Куртове песме (бр. 8 и бр. 70) помиње се женско име Хана. Овакав назив мајке или оца по детету (обично, по најстаријем или првом) који се арапски зове *kunja*, врло је обичан код старих Арапа, и многа славна и важна лица највише су позната и најчешће се наводе по тим кунјама (напр. Умм Кулсум, Умм 'Асим; Абџ Ханифа, Абџ Михџан), али није вероватно да су та имена (као Умихана) и код наших муслимана тако настала, него су преузета без обзира на њихов порекло и првобитно значење. Још је обичнији скраћени облик од овог имена, често употребљаван као хипокористик: Ума (Умма, Умуша), напр. у Вука (I, бр. 618), у Курта (бр. 59 и бр. 63), и у обичном говору.

(9) Често се у песмама истиче да онај чију главу траже у замену, морао би је дати зато што је убио царевића; овде је брат Хасанаге убио само царева сестрића (не царева сина).

(18) Овај стих („који учи, који чита. . .“) подсећа на сличне стихове у Вука (III, бр. 76, ст. 114—115):

„Који пије, који се умива,
„Који поји коња на Цетињи. . .“

а оба места опомињу на турску конструкцију *kimi . . . kimi* која има исто значење и употребу. Ипак, пренагљено би било узети да је ово утицај турског док се не испитају и друге могућности.

(23) *Dažo*, од дајца „ујак“.

(34) *Duvak* (тур.), вео за покривање младина лица (на дан венчања).

(45) *Dželât* (ар.), крвник.

XI. Сестра њрејознала браћа

У основи, ово је варијанта познате песме о продаји љубе Љутице Богдана у Вука (I, бр. 725). У обе песме, реч је о дужнику који не може да се одужи па хоће да прода чак и мајку; међутим, у Вука, сестра му предлаже да прода жену, а у нашој (Наниној) песми то чини сама — жена (као да се хтела решити мужа-пијанице!). Даље, у Вуковој песми, љубу купује „турско момче младо“, а у нашој, кизларага из Цариграда, дакле у обе песме — Турчин. Пред спавање, у оба случаја, љуби је изгледао купац као брат, и затражи да јој покаже белег на десној руци, и тако се види да су доста брат и сестра. Сутрадан, купац-брат шаље сестру њеном мужу, иако на доста неједнак начин (Богдан добија љубу с богатим даровима и пратњом, а Хасан-ага без ичега).

Извесне сличности с мотивом Нанине и Вукове песме имају три узастопне (по обиму и иначе доста неједнаке) песме у Андрићевој другој књизи, што се одмах већ по наслову може очекивати: код прве (бр. 28), он гласи „Зарад дугова продао вјерну љубу“; код друге (бр. 29), „Љуба Богданова“; а код треће (бр. 30), „Сестра препознаје брата“. У овој последњој песми, Анђелија препознаје у купцу Смаилу свога брата а о Богдану нема ни речи; од остале две, прва (бр. 28) помиње као презадуженог продавца властите жене само речју Богдан, а тек друга (бр. 29) која је и најдужа (169 стихова), наводи да је продавац мајке Љутица Богдан. Слични мотиви се преплићу и у наредној Андрићевој песми (књ. II, бр. 31),

мада наслов „Сријемска баница“ не наводи на то да се ради о препознавању брата и сестре (купац-царев делија је брат, а баница, сестра). Али има случајева да је до препознавања дошло у последњем часу, тј. после просидбе, доведених сватова и тек у Ђердеку, кад су муње изненада ударале у прозоре собе где су младици — брат и сестра! — били сведени (Курт бр. 59: „Братац секу у милости љуби“).

Једна друга позната песма у Вука (књ. I, бр. 633: „Дојчин Петар и краљ Матијаш“), такође у тринаестерцу, почиње (слично као наша) тиме што Дојчин попије т р и с т а дуката „све за један дан“, али он не продаје ни мајку ни љубу, него залаже коња и буздован, дакле ни речи о продатој сестри коју брат-купац препознаје. Према томе, метар и почетак у обе песме јесу слични, али мотив је сасвим другачији: Дојчин попије толике дукате за један дан, али због лепе крчмарице.

С друге стране, појава односно увођење кизлараге у Наниној песни знатно објашњава заплет и чини га сасвим вероватним. Што се тиче саме речи кизларага (у турском: *kizlar ađasi*), она дословно значи „ага (старешина) девојака“, уствари, то је био главни свух, њихов чувар и надгледач и уопште надзорник над султановим харемом, и представља општи назив тога положаја а не властито име како би ко мислио и писао (напр. *Behar VI*, стр. 43, има на овом месту велико слово). У вези с погрешним схватањем, народни певач и не наводи друго (право) кизларагино име. Иначе, оријенталистима је познато да има чак и једна турска књига с именима односно с пописом тих цариградских кизларага: то је *Hamilet ülküberâ* („Појас великаша“) од Ахмеда Ресмија, пореклом Грка са Крита (1700—1783). Наравно, све и да је наведено властито (право) име кизлараге, не би Ресмијев попис користио (нити је то овде од потребе) кад се зна која несигурност, магловитост, анахронизам, наивност, и сл. владају у народној поезији. Међутим, како важну улогу је овај женски чувар имао на султанову дворцу види се и по томе што је султан њему поверавао чак и пратњу султанија на Ђабу (Вук III, бр. 16, ст. 16—18).

Тринаестерац, са 8 + 5 слогова као у овој нашој песни, много је ређи у народном песништву него десетерац, али се ипак доста често налази у женским сватовским песмама (напр. у првој Вуковој књизи, под бројевима 59, 65, 82, 90, итд.), затим још чешће у женским љубавним и доста лепим песмама (у истој књизи број 622, 633, 696, 705, итд.). Андрићево издање женских народних песама садржи такође више примера народних тринаестераца, и то у првој књизи бр. 98, а у другој, бр. 112 и 114; успут речено, на првом поменутом месту налази се опште позната песма „Адем-када“, са често цитираним стихом који је раван трагедији у тринаест слогова односно у шест речи:

„Сабља звекну, љуба јекну, чедо проплака“.

* * *

(Стих 1) *Sarhoş* (од персиских речи *sâr* „глава“ и *hoş* „весело“, буквално „весела глава“, упореди енглеско „merry headed“), пијан, опијен, раздраган, накинџен; пијанац, и слично. — *Bekrija* (од турског *bekri*) који радо пије, пијаница.

XII. Женидба Гонџе-Мухамеда

Овој песни, чији је главни садржај непопустљива упорност Гонџе-Мухамеда да по сваку цену обљуби лице удовици Фејзи-беговици тако да и травнички паша коначно попусти и венчава га с њоме, — нашао сам досад варијанту у једној песни из Мостара (Курт бр. 61). У тој песни обесни Мехмед Љевић из Ливна говори:

„Ја ћу Фати обљубити лице,
„Да ћу своју изгубити главу,“ —

што сасвим одговара 39 и 40 стиху наше песме кад Гонџе-Мухамед прети Фејзи-беговици:

„Ја ћу твоје лице обљубити,
„Кад бих своју главу изгубио!“

Међутим, Фата је Љевићу свезала руке наопако и тако га привезала за јелу да су га тек два „јарана“ одрешила: овако надмудреном „јунаку на језику“ није друго преостало него да оде кадији и Фату венча за љубовцу.

Само, несаломљива упорност ове врсте не доводи увек до жељеног циља: у Вука (III, бр. 74, ст. 31—32 и 111—112) Иво усарин се слично закуне да ће „Мару на силу отети, макар своју изгубио главу“, али побивши противнике (Аврамове) сватове и њега самог, он (Иво) ипак не добива Мару, јер се она онда сама убија.

Поред наведених, више-мање једнаких мотива, могу се забележити и слична места односно стихови. Тако, на пример, у једној песми из Дубровника, под насловом „Правда пред краљем од Трогира“ (Вук I, бр. 552), девојка (као тужилац) каже краљу (стих 16 и д.):

„Ако ли ми судит' право не ћеш,
„Ја сам боса до Трогира дошла,
„Ја ћу боса и до цара поћи,
„А за тебе добро бити не ће“.

Друго слично место као у мојој песми односно још сличније управо наведеним стиховима налази се такође у Вука (књ. I, бр. 734), у песми *Мујо челебија и Фајо Љубовића* (стих 66 и д.):

„Ако ли ми судит' право не ћеш,
„Ја сам боса на Ракитно дошла,
„Ја ћу боса и до цара поћи,
„Жалићу се цару у Стамбулу,
„Да би царе тебе погубио“.

Даље, још два одговарајућа места налазе се у другој Андрићевој књизи. У првој од те две песме (бр. 43, ст. 104 и д.), Кончићева сестра, да сачува брата од пашиних целата, скаче полуобучена с прозора па завика:

„Како јесам сад до тебе дошла,
„Босонога без жутих папуча,
„Гологлава, а непрекривена,
„Вако хоћу и до цара доћи,
„И код цара тебе опљакати...“

Друго слично место из исте Андрићеве (друге) књиге (бр. 49, ст. 15—16, 63 и д.) приказује Бегурину Фајку како је „гола млада у кошуљи танкој“ дошла под пашине шаторе да тужи напаснике, додајући да ће иначе оваква квалитетна је пред њега допала отићи стојну Цариграду и тражити код цара правде.

По овим примерима изгледа да код суђења („правдања“) оптужена девојка односно удовица употребљава ове речи при својој одбрани, упозоравајући судећег да ће она ствар (спор) и даље, чак до цара терати. У нашој песми, тај „судећи“ био је паша у Травнику, по имену (бар у песми) Али-паша (двапут изрично поменут, стих 31 и 41). По овоме би човек могао добити вољу да покуша утврдити време догађаја и постанка песме, јер се зна кад су паше-намесници седели у Травнику, па чак и како су се звали. Травник је наиме био седиште босанских паша-намесника читавих 212 година (од 1639 до 1851), којих је — према релативно најбољој листи у Башагићевој *Kratkoј uputi и prošlost Bosne i Hercegovine* (ст. 179—183) — за то време било око 150, међу којима су се десеторица звала Али-паша (са којим додатком или надимком: Али-паша Варвари, Сердар Али-паша, Ђосе Али-паша, итд.).

Али све нам ово мало, управо ништа не користи, јер како је познато и малопрет (приликом помена кизлараге у песми XI) истакнуто, народне умотворине су обично несигурне и непоуздане у историским, географским и другим подацима, тако да и у овом случају само привидно дају неку подлогу.

* * *

(Стих 5) *Берз* „момак“, у којем се значењу налази и у једној мостарској песми код Андрића (књ. II, бр. 46, ст. 104 и 111); по свој прилици потиче од персиске речи *gurz* „буздован, топуз; тучало“ која се у оригиналу (арапским словима) пише *GRZ* и може разнолико вокализovati, поготову од стране Турака који још и персиски (индоевропски) глас *g* умекшавају тако да ми чујемо *ĥ* (сравни перс. *gerdāb* „вир“, а у нас, под утицајем турског изговора, *Бердаб*; или перс. *gārdān* „врат“, у нас (под истим условима) *ђердан*).

(7) *Demirli* (тур.), гвозден, од жезла. — *Pendžer* (перс.), прозор.

(13) *Халиџа* (у турском *hālî* или *kālî*), скупочен, везивани (а не: ткани) *ћилим*.

(35) *Degenek* (турски, по старијем изговору; по новијем, *dejnək*), батина, штап; батине.

4. ЛИТЕРАТУРА И СКРАЂЕНИЦЕ

- Andrić (Dr. Nikola), *Ženske pjesme*. Sveska prva. Zagreb 1909. — Sveska druga. Zagreb 1914. Обе књиге у издању Матице Хрватске.
- Вук (С. Караџић), *Српске народне њесме* (четврто, државно издање). I, II и IV књига: Београд 1932; књ. III, Београд 1929.
- GZM U S = Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu.
- Istarske narodne pjesme. (Opatija) 1924. Izdala „Istarska književna zadruga“.
- Јовановић (Д-р Војислав М.), *Српске народне њесме, анџологија*, треће издање, Београд, Г. Кон, 1926.
- Kurt (Mehmed-Dželaluddin), *Hrvatske narodne ženske pjesme (muslimanske)*. Mostar, Hrvatska dionička tiskara, 1902.
- Marjanović (Dr. Luka), *Junačke pjesme (muhamedovske)*. Knjiga treća. Zagreb 1898. Izdanje Matice Hrvatske.
- Milaković (Josip), *Naša pjesma Antologija hrvatskog i srpskog pjesništva*. Knjiga druga. Sarajevo 1905.
- Поповић (Павле), *Преглед српске књижевности*, треће издање, Београд, Г. Кон, 1919.

FEHIM BAJRAKTAREVIĆ

R é s u m é

UNE DOUZAINE DE CHANSONS POPULAIRES PROVENANT DE
SKOPLJE EN BOSNIE

Ce travail contient une douzaine de chansons populaires de la région de Bosnie, appelée Skoplje, que l'auteur a notées de la bouche de sa grand'mère à Gornji Vakuf (près de Bugojno) chez laquelle, après la mort de sa mère (1903), il passait ordinairement ses vacances scolaires d'été. Les chansons sont notées dans le dialecte de la région mentionnée („ikavski“). Ces chansons de Nana (c'est ainsi que nous appellions la grand'mère) ne sont pas héroïques (épiques) mais féminines, plutôt urbaines comme on les désigne, ne contenant que 673 vers à dix syllabes, exception faite de la chanson N° XI qui en compte treize. Quant à leur contenu et, jusqu'à un certain point, par l'abondance de mots d'origine orientale toutes peuvent être désignées „musulmanes“; cependant elles ne renferment guère de motifs tout-à-fait différents ne pouvant se rencontrer ailleurs, la différence étant plus extérieure (en apparence) qu'intérieure. Mais les chansons „musulmanes“ reflètent davantage l'état sous les Turcs, leur système féodal et surtout les conditions sociales et familiales. Nous n'avons pas encore de listes de thèmes (sujets) pour l'étude de la typologie des chansons populaires semblables à celles de A. Aarne et de Thompson pour les contes, bien que N. Andrić (dans ses deux tomes de *Ženske pjesme*) ait essayé de grouper les chansons de même motif. Pour cette raison, les chansons de Nana n'ont pas été arrangées selon les motifs. Pourtant, en considération de leur contenu, on peut en distinguer trois groupes: 1) une chanson décrivant un phénomène de nature (N° IX), 2) six chansons demi-ou quasi-historiques (nos. III, IV, V, X, XI et XII), et 3) cinq chansons concernant l'amour (nos. I, II, VI, VII et VIII). Puisque l'ordre chronologique n'en était également pas possible, l'auteur a mélangé les gaies et les sereines aux moins troublantes et aux tragiques, mais de telle façon que ces dernières ne se suivent pas, la collection se terminant même par le mariage d'un garçon obstiné. — Trois de ces chansons (nos. X—XII) avaient été publiées il y a plus de cinquante ans dans *Behar* et *Gajret* qui sont presque introuvables aujourd'hui, et pour cela elles paraissent avec les autres, mais cette fois dans leur forme primitivement notée qui a été, indépendamment de l'auteur, altérée par la rédaction des revues mentionnées. A cette occasion, toutes ces chansons sont publiées dans leur forme originale, accompagnées de notes scientifiques et d'explications nécessaires.

